

PINTÉR KÁROLY

Jefferson fala

*Kormányzat és vallás viszonya a 20. századi Egyesült Államokban – egy metafora tükrében**

„Mivel Önökkel együtt hiszem, hogy a vallás olyan ügy, amely egyedül az emberre és Istenére tartozik, hogy az ember senki másnak sem tartozik elszámolással hitéért vagy annak gyakorlásáért, hogy a kormány legitim hatalma csak tettekre terjed ki, véleményekre nem, ezért rendkívüli tisztelettel tekintek az amerikai nép azon döntésére, mellyel deklarálta, hogy törvényhozása nem alkothat törvényt vallás hivatalossá tétele avagy szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában, ezáltal *elválasztó falat építve egyház és állam közé*.¹

A fenti idézet Thomas Jefferson egyik 1802. január 1-jén íródott leveléből származik, amelyben egy Connecticut állambeli baptista szervezet korábbi levelére válaszolt. A Danbury baptisták szívélyesen gratuláltak Jefferson elnökké választásához, és magasztalták a vallás-szabadság védelmében játszott korábbi szerepét, továbbá félre nem érthetően megjegyezték, hogy ez a probléma továbbra is aktuális az ő államukban, ahol „meglévő vallási privilégiumainkat [...] mint adományozott kegyeket és nem mint elidegeníthetetlen jogokat gyakoroljuk”.² Annak a reményüknek adtak hangot, hogy noha az elnöknek nincs hatalma a tagállamok törvényeit megváltoztatni, Jefferson hírneve és tekintélye talán mégis befolyással lehet az államok hozzáállására. Jefferson viszonylag rövid válaszában megköszönte a jókívánságokat, és – a fenti szövegrészletből láthatóan – az Egyesült Államok alkotmányának első kiegészítéséből vett szó szerinti idézettel nyomatékosította, hogy a nemzet jogi alapidokumentuma és új elnökük egyaránt a lehető legteljesebb körű vallásszabadság mellett foglal állást, vagyis mintegy az ő oldalukon áll ebben a vitában.

Jefferson e meglehetősen obskúrus levele, benne az államot az egyháztól (illetve az amerikai politikai viszonyokra tekintettel inkább a kormányzatot a vallásos intézményektől) elválasztó fal kétségkívül hatásos metaforájával a 20. század közepéig jóformán teljesen ismeretlen maradt. Ez nem is csoda, hiszen elnöki minőségében írta ugyan, de – legalábbis formailag – nem a szélesebb nyilvánosságnak szánta. A levél keletkezéstörténetét a legalapossabban feltáró Daniel Dreisbach szerint Jefferson egyértelmű üzenetet akart küldeni a kisebbségben élő új-angliai baptistáknak, akik az ottani puritán (hivatalos nevén kongregacio-

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a Notre Dame Egyetem Nanovic Intézete kutatási ösztöndíjának támogatásával készült.

¹ Ez és minden további idézet saját fordításom; kiemelés tőlem. Az idézet forrása: Dreisbach, Daniel L.: *Sowing Useful Truths and Principles: The Danbury Baptists, Thomas Jefferson, and the Wall of Separation*. Journal of Church and State, vol. 39. (1997) No. 3. 455. A szerző Jefferson eredeti kézírata alapján korrigált egy olyan hibát az idézett szövegben („legitimate powers of government”, nem pedig „legislative powers of government”), amit addig a forrásközlések tévesen adtak meg.

² Dreisbach: *Sowing Useful Truths and Principles*, 460.

nalista) többség mellett folyamatosan veszélyben érezték nehezen kivívott és jogilag korlátozott vallásszabadságukat, ám miután a levél első vázlatát véleményezésre megküldte kabinetje két ugyancsak új-angliai tagjának, az ő tanácsaik alapján finomított a végső változaton. A levélből így kikerült a legérzékenyebb utalás, miszerint Jefferson elnökként elvi alapon elutasítja azt, hogy – elődeihez, Washingtonhoz és Adamshez hasonlóan – nemzeti hálaadási napokat vagy más hasonló vallásos jellegű ünnepeket kezdeményezzen. Mivel az új-angliai államokban az efféle állami kezdeményezésre szerveződő vallásos ünnepek bevett gyakorlatnak számítottak, és a republikánus Jeffersont föderalista párti ellenfelei már a választási kampány során is vallásellenességgel és hitetlenséggel vádolták, igazságügyminisztere azt tanácsolta, hogy tompítsa a levél élet, és ne provokálja a vele szemben amúgy is ellenséges connecticuti puritán politikai elitet. A végső változat így csupán elvi szinten állt ki a kormányzat és a vallás elkülönülése mellett, egyértelműen csupán a szövetségi kormányzatra vonatkoztatva az alkotmány erre vonatkozó tilalmát.³

A kabinetben belüli levélváltás tanúsága szerint mind Jefferson, mind miniszterei magától értetődőnek tekintették, hogy a baptisták nyilvánosságra fogják hozni az elnök választát. Ez a várakozás azonban alaptalannak bizonyult: a Danbury baptisták nem publikálták Jefferson levelét, csupán egyes helyi republikánus újságokban látott nyomdafestéket. A jelek szerint a baptisták nem egészen azt kapták válaszul, amit reméltek, így nem törekedtek arra, hogy az elnöki üzenetet saját törekvéseik támogatására használják fel. Philip Hamburger szerint ugyanis ők nem egyház és állam szétválasztását, hanem inkább saját felekezetük teljes szabadságát szerették volna elérni, ugyanakkor a vallás közéleti szerepének szigorú korlátozásával nem szimpatizáltak.⁴ Így a levél a megírásának idején jóformán teljesen ismeretlen maradt, és Jefferson miniszterének kifejezett reményét, miszerint az abban foglaltak révén „néhány hasznos igazságot és elvet hinthet el a nép körében”, nyilvánvalóan nem váltotta valóra.⁵ Jefferson maga egyébként ezenkívül soha nem használta más összefüggésben az „elválasztó fal” (*wall of separation*) metaforáját, ami legalábbis nem arra utal, hogy magának a hasonlatnak lényegi jelentőséget tulajdonított volna.⁶

Mitől futott hát be ez a levél és különösképpen az „elválasztó fal”-at emlegető híres szókép olyan látványos karriert a 20. századi Amerikában? A válasz az amerikai Legfelső Bíróság (a továbbiakban: LB) háza táján keresendő, amely az amerikai politikai rendszer keretei között egyfajta alkotmánybírói szerepet is betölt, hiszen az LB kizárólagos joga annak megítélése, hogy a szövetségi jogszabályok avagy a végrehajtó hatalom intézkedései összhangban állnak-e az alkotmány előírásaival.⁷ A LB alkotmányossági döntéseinek egyik legfontosabb forrása az angolul „*Bill of Rights*”, azaz a „Jogok Törvénye” néven ismert, tíz kiegészítő pontból álló alkotmánymódosító csomag, amelyet néhány évvel az eredeti alkotmány után ratifikáltak 1791-ben; ezen belül is megkülönböztetett jelentőségű az Első Kiegészítés, mivel az amerikai állampolgárok legfontosabb szabadságjogait rögzíti, köztük a szólás-, a sajtó-, a vallás- és a gyülekezési szabadságot. A Jeffersontól idézett szöveg a kiegészítés nyitómondatát idézi, amelyet az amerikai alkotmányjogászok „*Establishment Clause*” és „*Free Exercise Clause*”, azaz magyarul körülbelül „államvallási klauzula” és „szabad vallás-

³ Dreisbach: *Sowing Useful Truths and Principles*, 461–471.

⁴ Hamburger, Philip: *Separation of Church and State*, Cambridge, MA–London, 2002. 162–165.

⁵ Dreisbach: *Sowing Useful Truths and Principles*, 465.

⁶ „Röviden, kevés bizonyíték van arra, hogy Jefferson a »falat« alapvető fontosságú jelképes kifejezésnek vagy témának tekintette volna az egyház és állam viszonyát érintő gondolkodásában.” Dreisbach: *Sowing Useful Truths and Principles*, 471.

⁷ Baum, Lawrence: *The Supreme Court*. Washington D.C., 1989. 7–12.

gyakorlat klauzula' néven emlegetnek, összefoglalóan pedig „*Religion Clauses*”, vagyis ‘vallási klauzulák’ gyanánt hivatkoznak rájuk.

Érdemes az eredeti alkotmányszöveg megfogalmazását pontosan idézni, hiszen ennek értelmezési szempontból nagy jelentősége van: eszerint „A Kongresszus nem alkot törvényt vallás hivatalossá tétele vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában”.⁸ Mint látható, az eredeti tilalom kizárólag a szövetségi kormányzatra, annak is a törvényhozó ágára vonatkozik, így önmagában egyáltalán nem korlátozza azt, hogy az egyes tagállamok saját hatáskörben efféle jogszabályokat hozzanak. Nagyrészt ennek tudható be, hogy az USA fennállásának első mintegy százötven évében alig került a LB elé olyan ügy, amelyet az ‘államvallási klauzula’ megsértésének gyanújával indítottak volna, hiszen a szövetségi kormányzat tiszteletben tartotta az alkotmányt, az államokat pedig nem érintette a konkrét szabályozás.

Jefferson „elválasztó fala” először a szabad vallásgyakorlat fogalmát első ízben értelmező, híres 19. századi jogeset kapcsán bukkant fel a LB határozatának indoklásában. A *Reynolds kontra US* (1878) per voltaképpen a szövetségi kormányzat és a mormon egyház konfliktusának alkotmányjogi lecsapódása volt. Az Egyesült Államokban alapított, sajátos teológiai nézeteket valló egyház hivatalos dogmái közé tartozott a poligámia, azaz „többes házasság” intézménye, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy egy mormon férfinak akár három-négy felesége is lehetett. Ők ezt a vallásszabadság alkotmányos védelme alatt álló jognak tekintették, míg a protestáns többség erkölcsi fertőnek és közönséges bűncselekménynek tartotta. A Reynolds-ügy voltaképpen egy 1862-es szövetségi törvény, a *Morrill Anti-Bigamy Act* (Morrill-féle Bigámia-ellenes Törvény) alkotmányosságát kívánta próbára tenni, amely az USA fennhatósága alá tartozó területeken bűncselekménynek nyilvánította és betiltotta a bigámiát. George Reynolds védői azzal érveltek, hogy egy hívő mormon számára a többes házasság vallási kötelesség, és mint ilyen, a szabad vallásgyakorlat klauzulájának védelme alá tartozik, ám sem Utah Territórium körzeti és legfelső bírósága, sem pedig a szövetségi LB nem fogadta el ezt az érvelést.⁹

Reynoldst elítélő döntésének indoklásában a LB voltaképpen fennállása óta először tett átfogó kísérletet arra, hogy értelmezze a szabad vallásgyakorlat klauzulát. A többségi véleményt megfogalmazó Morrison Waite főbíró megalapozásként két alapító atya, Jefferson és Madison tekintélyéhez folyamodott: elsősorban a virginiai törvényhozásban 1784–1786 között lefolytatott vitában hangoztatott nézeteiket idézte fel, hiszen Madison írásos tiltakozása hatására az állami törvényhozás végül elfogadta a Jefferson által szövegezett, vallásszabadságról rendelkező törvényt, amely megszüntette az anglikán és más protestáns lelkészek állami pénzből történő támogatását. Waite hangsúlyozta, hogy néhány évvel később a Bill of

⁸ Saját fordítás. Megjegyzendő, hogy az amerikai alkotmány legismertebb magyar nyelvű fordításai egyaránt tévesen közlik ezt a mondatot: így a Bódy Pál és Urbán Aladár által szerkesztett amerikai történeti szöveggyűjteményben is „vallás ALAPÍTÁSA vagy a vallás szabad gyakorlatának eltiltása” szerepel (Bódy Pál – Urbán Aladár (szerk.): *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez, 1620–1980*. Budapest–Pécs, 2001. 488. Kiemelés tőlem – P. K.), Nagyné Szegvári Katalin alkotmánytörténeti monográfiájának függelékében pedig ez a megfogalmazás található: „olyan törvényt, amely vallást ALAPÍT vagy vallás szabad gyakorlását tiltja” (Nagyné Szegvári Katalin: *Fejezetek az Amerikai Alkotmány történetéből*. Budapest, 2002. 161. Kiemelés tőlem – P. K.). Mindkét fordítás az eredeti szöveg („an establishment of religion”) félreértésén alapul, ugyanis az angol „to establish” ige vallások vagy egyházak esetében azok hivatalos, jogi szintre emelt támogatását, pozitív diszkriminációját, államegyházi rangra emelését jelenti (lásd például az Angliában államegyházi rangot élvező anglikán egyház státuszának bevett angol nevét: „established church”).

⁹ Az eset és háttere rövid összefoglalását lásd: Finkelman, Paul (ed.): *Religion and American Law: An Encyclopedia*. New York – London, 2000. 602–605.

Rights első változatát Madison nyújtotta be a képviselőház elé, tehát feltételezhető, hogy az Első Kiegészítést is hasonló megfontolások motiválták. De ő 'fedezte fel' Jeffersonnak a Danbury baptistákhoz írott levelét is, melyet szintén saját érvelése támogatására használt fel. A tanulmány elején idézett levélrészletet követően ezt írta: „Miután ez az intézkedés [a Jefferson által is beidézett Első Kiegészítés] támogatóinak elismert vezérétől származik, szinte hiteles nyilatkozatnak fogadhatjuk el az így jóváhagyott kiegészítés illetékességét és hatását illetően. A Kongresszustól megvonták a pusztá vélemények feletti mindenfajta törvényhozás jogát, de szabad kezet kapott abban, hogy büntessen olyan tetteket, amelyek megsértik a társadalmi kötelességeket vagy felforgatják a rendet.”¹⁰

Waite főbíró azonban még nem elsősorban az „elválasztó fal”-metafora szimbolikus ereje hozta lázba: neki azért jött kapóra Jefferson levele, mert az egyértelmű különbséget tett vallási vélemény (azaz a hit szabadsága) és az abból fakadó cselekmények között: míg az előbbi szigorú alkotmányos védelem alatt áll, az utóbbi már a világi törvények és hatóságok hatáskörébe tartozik – és ez nem sérti a vallásszabadság védelmének elvét. A bíróság végkövetkeztetése így az lett, hogy a poligámia egy vallásos hitrendszer részeként sem mentesül a büntető törvények általános korlátozásai alól, mivel nagyon veszélyes precedenst teremthet.

A LB-nak a *Reynolds*-ügyben hozott döntése tehát alkotmányértelmezési céllal felfedezte és mintegy 'újrahasznosította' Jefferson fordulatát, ám az amerikai közbeszédben és közgondolkodásban befutott látványos karrierjét nem ez, hanem egy hetven évvel későbbi ítélet indította el. Az 1947-es *Everson kontra Ewing város iskolaszéke* ügyben egy New Jersey állambeli polgár panaszt tett az ellen a helyi önkormányzati rendelkezés ellen, amely minden iskolás gyerek szüleinek megtérítette az iskolabusz költségeit, beleértve a helyi katolikus iskolába járó diákokat is. Noha maga az eset józan ésszel eléggé 'tyúkper' jellegűnek minősíthető, hiszen az önkormányzat maximum néhány száz dolláros pluszköltséget vállalt magára a katolikus iskolások buszoztatásának fedezése kapcsán, elvi jelentősége annál nagyobb volt, ugyanis az LB első ízben adott precedens értékű értelmezést az Első Kiegészítés „államvallási klauzulájá”-ról.

A Hugo Black bíró által írt többségi vélemény – amely erősen támaszkodott a *Reynolds*-ítélet történeti szemléletű indoklására – afféle kisesszében foglalta össze a reformációt követő időszak Európájának vallásüldözéseit, illetve a gyarmati korszak Amerikájában a különböző gyarmatok intézményesített preferenciáit egy adott felekezet javára.¹¹ Végül ő is a *Reynolds*-ítéletben már citált 1784–1786-os virginiai vallásszabadság-vitában találta meg azt a forrást, amely az alkotmány vallási klauzulái értelmezésének hiteles forrása lehet, hiszen „az Első Kiegészítés rendelkezéseinek, melynek megszövegezésében és elfogadtatásában Madison és Jefferson vezető szerepet játszott, ugyanaz volt a célja, és ugyanazt a védelmet szándékozott biztosítani a vallásszabadság kormányzat általi megsértése ellen, mint a virginiai törvény”.¹²

¹⁰ *Reynolds v. United States*. 98 U.S. 145, 1878, 164.

<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/98/145/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

¹¹ Black bíró történelmi eszmefuttatását később számos szerző bírálta annak szelektív, elfogult, a tényeket célzatosan saját érvelésének alárendelő megközelítése miatt. A történelem effajta egyoldalúan érvelő, az objektivitást teljes mértékben mellőző felhasználását Edward Kelly történész nevezte el „law-office history”-nek, azaz kb. „jogászok történetírás”-nak. Kelly, Edward: *Clio and the Court: An Illicit Love Affair*. The Supreme Court Review, vol. 1965. 122. 13. jegyzet

¹² *Everson v. Board of Education*. 330 U.S. 1, 1947, 13. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/330/1/case.html>. (letöltés: 2018. április 28.) Megjegyzendő, hogy Black bíró fenti állítása tényszerű tévedést tartalmaz, hiszen Thomas Jefferson egyáltalán nem vett részt 1789-ben a *Bill of Rights* megszövegezésében és elfogadtatásában, ugyanis nem volt az 1788-ban megválasztott első Kong-

Black leszögezte, hogy az eredeti Első Kiegészítés nem vonatkozott az államokra, ám a 14. Kiegészítés révén annak előírásai kiterjeszthetők az államok törvényeire és intézkedéseire is, ahogy azt a szabad vallásgyakorlat vonatkozásában a LB már több ízben megtette (Black vonatkozó lábjegyzetében csupa 1940-es évekbeli LB-döntést sorolt fel), így „minden indok megvan arra, hogy hasonló alkalmazást és hasonlóan széles értelmezést adjunk az ‘államvallási’ klauzulának is”.¹³ Ennek megfelelően Black erősen kiterjesztő módon és markáns szigorúsággal értelmezte az alkotmányos szöveg lakonikus fél mondatát, miközben egyetértőleg beidézte a *Reynolds*-ítélet indoklásából Jefferson szóképét: „Az Első Kiegészítés »államvallási klauzulája« legalább ennyit jelent: sem egy állam, sem a szövetségi kormány nem hozhat létre egyházat. Egyik sem fogadhat el olyan törvényt, amely akár egy vallást, akár minden vallást, akár egy vallást egy másik ellenében támogat. Egyik sem kényszeríthet vagy befolyásolhat senkit arra, hogy akarata ellenére templomba járjon vagy távol maradjon onnan, és nem kényszerítheti, hogy magáénak valljon vagy megtagadjon bármilyen vallást. Egyetlen személy sem büntethető azért, mert valamely templomot látogat vagy nem látogat. Sem kis, sem nagy mennyiségű adót nem szabad kivetni azért, hogy bármiféle vallási tevékenységet vagy intézményt támogassanak, bárminek hívják is, és bármilyen formát öltjön is abból a célból, hogy vallást oktasson vagy gyakoroljon. Sem egy állam, sem a szövetségi kormány nem vehet részt, sem nyíltan, sem titokban, semmilyen vallási szervezet vagy csoport tevékenységében, és vice versa. Jefferson szavai szerint a vallás hivatalossá tétele elleni klauzula célja az volt, hogy »elválasztó falat emeljen egyház és állam közé«.”¹⁴

Amint az a fenti idézetből látható, Black bíró korszakos alkotmányjogi újítása az ‘államvallási klauzula’ olyan értelmezése volt, mely a vallás hivatalossá tételének alkotmányos tilalmából a vallás, illetve az egyházak és intézményeik bármiféle – anyagi, jogi avagy jelképes – kormányzati támogatásának tilalmát is levezette, ráadásul mindezt a szövetségi szintről az állami és helyi hatalom szintjére is kiterjesztette (erről bővebben alább). Ezt az – egyházak és hívek szempontjából rendkívül szigorú, alkotmányjogászok által általában ‘szeparatista’ (*separationist*) felfogásként emlegetett – álláspontot Black nyomatékosan összekapcsolta egyrészt Jefferson alapító atyaként élvezett hatalmas történelmi tekintélyével, másrészt a *Reynolds*-ítéletből átemelt hatásos szóképpel. Az ítélet konklúziójaként Black megismételte Jefferson fordulatát, sőt verbálisan mintegy meg is erősítette a fal szakítószilárdságát: „Az Első Kiegészítés falat emelt egyház és állam közé. Ezt a falat magasnak és áthatolhatatlannak kell megőrizni. Nem engedhetjük meg a legcsekélyebb rést sem.”¹⁵

Az *Everson*-ítélet különleges jelentősége alkotmányjogi szempontból abban állt, hogy az Első Kiegészítésnek a vallás kormányzati támogatását tiltó rendelkezését kiterjesztette a szövetségi kormányzat szintjéről a tagállamok joghatóságának szintjére is. Ezt a lépést az 1868-ban ratifikált 14. Kiegészítés tette lehetővé, amelynek fő célja az volt, hogy a nemrég felszabadított egykori rabszolgák jogait megvédje a déli fehér többség hatalmaskodásaival szemben, ezért többek között kimondta, hogy minden államnak kötelessége a törvényes eljárás (*due process*) biztosítása a területén élő amerikai polgárok számára. Ezzel megteremtette annak a jogi lehetőségét is, hogy a *Bill of Rights* által a szövetségi kormányzattal szemben garantált jogokat az állampolgárok a tagállamokkal szemben is érvényesítsék. Sajátos

resszus tagja: Párizsban szolgált amerikai nagykövetségként, ahonnan csak 1789 novemberében tért haza, majd decemberben Washington felkérte, hogy legyen első kormányának külügyminisztere. Meacham, Jon: *Thomas Jefferson: The Art of Power*. New York, 2012. 432–440.

¹³ *Everson v. Board of Education*, 15. 22. jegyzet.

¹⁴ *Everson v. Board of Education*, 15–16.

¹⁵ *Everson v. Board of Education*, 18.

módon a LB a 14. Kiegészítés által kezébe adott felhatalmazással bő fél évszázadon át nem élt: a *Bill of Rights* különböző pontjaiban található egyes jogokat csupán az 1920-as évektől kezdődően kezdte fokozatosan és szelektíven alkalmazni az államok joghatósága alatt keletkezett ügyekre is, és egyszerre mindig csak egy konkrét polgárjog vonatkozásában. A 'szabad vallásgyakorlat klauzulát' 1940-ben vonatkoztatták ily módon első ízben egy helyi önkormányzat rendelkezésére, ezt követte 1947-ben az 'államvallási klauzula' kiterjesztése az alsóbb kormányzati szintekre, vagyis az állami és a helyi kormányzati hatalom képviselőire is.¹⁶

Ennek az amerikai alkotmányjogban *incorporation*nek¹⁷ nevezett doktrínának a nyomán az LB mintegy megnyitotta kapuit olyan fellebbezések számára is, amelyek egyes állami vagy helyi jogszabályok alkotmányosságát támadták azzal az indokkal, hogy azok valamilyen formában a vallásosságot vagy valamely konkrét egyházat támogatják. Így a következő évtizedekben sorra kerültek a LB elé olyan helyi konfliktusok, melyeket korábban nem tekintettek a szövetségi bíróságok joghatósága alá tartozó ügynek. Ezek között feltűnően gyakoriak az állami és egyházi iskolákat érintő különféle ügyek, melyek korábban a legtrikábban kerültek szövetségi szintre, hiszen az oktatásügy az Egyesült Államokban alapvetően az egyes államok joghatósága alá tartozik. Nem véletlenül adta Edward S. Corwin alkotmányjogász az '*incorporation*'-doktrínát talán legkorábban kritizáló híres tanulmányának a „A Legfelső Bíróság mint nemzeti iskolaszék” gúnyos címet.¹⁸

A következő 'államvallási' ügy már egy év múlva a LB elé került: ez esetben nem az egyházi iskoláknak nyújtott állami segély, hanem az állami iskola által az egyházaknak nyújtott közvetett támogatás került górcső alá. A *McColum kontra 71-es Körzet Iskolaszéke* ügyben egy szülő azért tett panaszt, hogy az Illinois állambeli Champaign városában az állami iskolában különböző felekezetek a rendes iskolaidőben hitoktatást tartottak önkéntes alapon az arra szüleik által beíratott tanulóknak. A panasztevő ezt az adófizetők pénzéből fenntartott, kötelező iskolarendszer és az egyházak közötti jogtalan együttműködésnek tartotta, ezért perelt.

A többségi vélemény szerzője most is Hugo Black bíró volt, aki a panaszosnak adott igazat, és alkotmányellenesnek minősítette a gyakorlatot. Indoklásában bőven merített saját, egy évvel korábbi véleményéből, és ismét leszögezte, hogy „az Everson-ügyben a többség [...] egyetértett abban, hogy az Első Kiegészítés, megfelelően értelmezve, elválasztó falat emelt Egyház és Állam közé”,¹⁹ egyben kategorikusan elutasította a felperesek azon kérését, hogy a LB bírálja felül az Everson-döntésben lefektetett precedensét, vagyis az Első Kiegészítés kiterjesztését az államokra.

¹⁶ Az 1940-es precedens értékű vallásszabadsági ügy neve *Cantwell v. Connecticut*. 310 U.S. 296, 1940. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/310/296/case.html>. (letöltés: 2018. április 28.) A 14. Kiegészítés elvi felhatalmazásának alkalmazását az Első Kiegészítés alapjogaira (vagyis az '*incorporation*'-doktrínát) az amerikai alkotmányjogi és alkotmánytörténeti szakirodalom számos helyen nagy részletességgel tárgyalja. Tömör összefoglalását lásd: Witte, John, Jr. – Nichols, Joel A.: *Religion and the American Constitutional Experiment*. New York, 2016. 111–116.

¹⁷ „*Incorporation*”: körülbelül „magában foglalás”, ami arra az alkotmányjogi értelmezésre utal, hogy a 14. Kiegészítés burkoltan magában foglalta a *Bill of Rights* polgárjogi garanciáit.

¹⁸ Corwin, Edward S.: *The Supreme Court as National School Board*. Law and Contemporary Problems, vol. 14. (1949) 3–22. Maga a fordulat egyébként Robert Jackson bírónak a *McColum*-esethez írott különvéleményéből származik. *McColum v. Board of Education*. 333 U.S. 203, 1948, 237.

¹⁹ *McColum v. Board of Education*. 333 U.S. 203, 1948, 211. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/333/203/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

Felix Frankfurter bíró terjedelmes kisebbségi véleményében – melyhez másik három társa is csatlakozott – nem vitatta a konkrét gyakorlat alkotmányellenességét, viszont szükségét látta annak, hogy rámutasson az „elválasztó fal” mint alkotmányossági kritérium elégtelenségére. „Az a tény, hogy általánosságban egyetértünk, miszerint az Első Kiegészítést arra szánták, hogy »elválasztó falat emeljen egyház és állam közé«, még nem zárja ki nézeteink ütközését azt illetően, hogy mit is választ el a fal. [...] Nem alkalmazhatjuk megvilágító erővel az »elválasztó fal« metaforát addig, amíg nem vizsgáltuk meg a vallásoktatás idevágó történetét Amerikában.”²⁰ Ennek megfelelően Frankfurter Black egy évvel korábbi dolgozatához hasonló, nagyívű történeti fejtegetésbe kezd a nyugati oktatási rendszer kialakulásáról, rámutatva arra, hogy a legkorábbi iskolákat mind az egyház tartotta fenn, és az amerikai oktatás hajnala idején a legfőbb cél az volt, hogy a gyermeket megismertessék a Bibliával, illetve vallásuk alapvető tanaival. Az állami iskolarendszer kialakulásával együtt azonban sürgetővé vált az igény, hogy a felekezeti oktatást leválasszák az állami iskolákról, elsősorban azért, hogy a rivális felekezetek közötti konfliktusokat ne hozzák be az e tekintetben semleges világi iskola falai közé. Frankfurter szavai szerint „a felekezet-semleges avagy szekuláris állami iskola az általánosságban vett szabadság és a vallásszabadság összehangolásának eszköze volt. [...] Mivel arra szánták, hogy egy heterogén nemzeten belül a kohézió elősegítésének talán leghatékonyabb eszköze legyen, az állami iskolának szigorúan távol kell tartania magát a szekták közötti viszályoktól.”²¹ Ennek eredményeként 1876 után minden újonnan csatlakozó állam köteles volt beemelni alkotmányába azt az előírást, hogy állami iskolarendszere nem állhat felekezeti befolyás alatt.

Ezt követően Frankfurter áttekintette annak előzményeit is, miként alakult ki az állami iskolák egy részében az a gyakorlat, hogy az iskolaidő egy részét átengedjék felekezeti oktatás céljaira. A legkorábbi példát az indianai Gary városában találta meg, ahol 1914-től az állami iskolából iskolaidőben önkéntes alapon elengedték a gyerekeket a közeli templomokban tartandó hittanoktatásra. 1947-re nagyjából kétmillió gyermek vett részt hasonló programokban szerte az országban. Frankfurter ezt rendkívül aggasztó fejleménynek tartotta: „minél kiterjedtebb a mozgalom működése, annál baljósabb az elválasztó fal repedezése.”²² Mindazonáltal hangsúlyozta azt is, hogy az egyes programok részletei jelentősen eltérnek egymástól, ezért azok alkotmányosságát egyenként kell megvizsgálni ahhoz, hogy érdemi véleményt alkothassanak róluk. Champaign esetében elsősorban azt kifogásolta, hogy az iskola aktívan részt vesz a hitoktatás szervezésében (többek között jóváhagyja az oktatók személyét), továbbá nem biztosít minden felekezet számára lehetőséget az iskolai oktatásra, így az esélyegyenlőség is sérül. Véggkövetkeztetése szerint „az elválasztás elválasztást jelent, és nem valami kevesebbet. Jeffersonnak az egyház és állam viszonyát leíró metaforája »elválasztó falról« beszél, nem egy könnyen átléphető vékony vonalról”.²³

Az *Everson* és a *McColum*-ítéletek nyomán az „elválasztó fal” mint az amerikai kormányzat és az egyházak kívánatos viszonyát legtalálébban leíró szókép egycsapásra nagy népszerűsége tett szert az Egyesült Államokban: a sajtó, valamint különféle tudósok, szakírók, elemzők újra és újra emlegették, könyvek és előadások címeiben bukkant fel, így lassanként önálló életre kelt.²⁴ Black és Frankfurter precedenst teremtő indoklásai nyomán a

²⁰ *McColum v. Board of Education*, 213.

²¹ *McColum v. Board of Education*, 216–217.

²² *McColum v. Board of Education*, 225.

²³ *McColum v. Board of Education*, 231.

²⁴ Lásd például: Moehlman, Conrad Henry: *The Wall of Separation between Church and State*. Boston, 1951.; uő: *The Wall of Separation: The Law and the Facts*. American Bar Association Journal,

Legfelső Bíróság nagyjából két évtizeden át afféle iránymutató elvnek tekintette, hogy a kormányzat különböző szintjeinek a lehető legnagyobb távolságot kell tartania és szigorú semlegességet kell tanúsítania mind az egyes egyházak, mind általában a vallási szféra irányában. Ezekben az ügyekben az „elválasztó fal” mint irányadó és útmutató gondolat újra meg újra előkerült a LB érvelésében. Bruce Dierenfield találó megállapítása szerint „Jefferson építészeti metaforája Black jóvoltából éppúgy az amerikai képzelet részévé vált, mint Winston Churchill »vasfüggöny« hasonlata, amellyel a Szovjetunió könyörtelen szorítását jellemezte Kelet-Európában”.²⁵

Történt mindez annak ellenére, hogy a LB két másik tagja már 1948-ban, a *McColum*-ítéllethez csatolt kisebbségi véleményükben is fenntartásait hangoztatta az „elválasztó fal” ennyire kiterjesztő értelmezése kapcsán. Robert Jackson – bár végül elfogadta az ítéletet – aggodalmának adott hangot, hogy a többségi döntés nem ad megfelelő gyakorlati iránymutatást az egyes iskolák számára, így hasonló keresetek garmadáját zúdíthatja a LB-ra, miközben az állami oktatás teljes körű szekularizációjának követelménye nemcsak hogy nemkívánatos eredményekre vezethet, de a gyakorlatban kivitelezhetetlen. Ha a LB minden egyes iskolai gyakorlatot egyenként meg akar vizsgálni a hitoktatás szempontjából, akkor Jackson megfogalmazása szerint „jó eséllyel az »állam és egyház közti jogi elválasztó falat« olyan kanyargósra fogjuk alakítani, mint az a híres kígyózó fal, melyet Mr. Jefferson az általa alapított egyetem számára tervezett”.²⁶ A döntés ellen szavazó Stanley Reed pedig rámutatott arra, hogy Jeffersonnak semmi kifogása nem volt az általa alapított Virginiai Egyetemen az egyházak aktív jelenléte ellen, ami arra int, hogy „egy jogi döntést nem lenne szabad egy szóképből [az elválasztó fal-metaforából] levezetni”.²⁷

Jackson jóslata két tekintetben is hamar beigazolódtott: a további iskolai peres ügyek nem vártak magukra – és a LB-nak négy év múlva sikerült a számos későbbi kanyar egyikét ‘beépítenie’ az elválasztó falba. Az 1952-es *Zorach kontra Clauson*-ügyben ugyanis a *McColum*-esethez rendkívül hasonló tényállást kellett alkotmányossági szempontból elbírálniuk: az egyetlen lényegi különbséget az jelentette, hogy New York City iskoláiban az arra felíratkozott tanulókat elengedték a hitoktatás idejére közeli vallási központokba, ahol a megjelenés számukra kötelező volt. A többség mégis úgy döntött, hogy ez a gyakorlat nem sérti az ‘államvallási klauzulát’, mivel az iskolaépületet nem veszi igénybe vallásoktatás céljaira, továbbá a programra nem jelentkező diákokat nem kényszeríti arra, hogy részt vegyenek bármiféle hitoktatásban. A William Douglas által írt többségi vélemény – a korábbiakhoz képest valóban éles kanyarral – rendkívül szűken ítélte meg az eset érdemi alkotmányos problematikáját: miután nem talált bizonyítékot arra, hogy a tanulókat bárki kényszerítené a hitoktatásban való részvételre, váratlan fordulattal azt kezdte fejtegetni, hogy általában véve sem lehetséges állam és egyház abszolút és egyértelmű elválasztása, hiszen egy „finnyás ateista vagy agnosztikus még azt a fohászt is ellenezhetné, amivel jelen Bíróság üléseit nyitja: »Isten óvja az Egyesült Államokat és a Tisztelt Bíróságot«”.²⁸ Douglas végső érve – a konkrét eseten messze túlmutatóan – voltaképpen az volt, hogy a kormányzat vallással szembeni

vol. 38. (1952) No. 4. 281–348.; Oaks, Dallin H. (ed.): *The Wall between Church and State*. Chicago, 1963.; Sorauf, Frank J.: *The Wall of Separation*. Princeton, 1976.

²⁵ Dierenfield, Bruce: *The Battle over School Prayer: How Engel V. Vitale Changed America*. Lawrence, KA, 2007. 48.

²⁶ *McColum v. Board of Education*, 238.

²⁷ *McColum v. Board of Education*, 247.

²⁸ *Zorach v. Clauson*. 343 U.S. 306, 1952, 313. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/343/306/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

semlegessége nem azonos az ellenséges magatartással, márpedig a New York-i program alkotmányellenessé nyilvánítása éppen ezt az üzenetet küldené az amerikai társadalom vallásos többségének. Híres és gyakran idézett megjegyzése szerint „Vallásos nép vagyunk, és intézményeink egy Legfőbb Lény előfeltevésén alapulnak”.²⁹

A LB többségének hirtelen irányváltása indulatos kisebbségi véleményeket váltott ki három bíróból is: az *Everson*- és *McCullum*-ítéletek többségi véleményét jegyző Black természetesen tartotta magát korábbi nézeteihez, és semmilyen érdemi különbséget nem látott a *McCullum*-eset és a jelenlegi között. Utalt rá, hogy a *McCullum*-döntés megosztotta a közvéleményt, amivel burkoltan mintha arra is célzott volna, hogy talán éppen az ellenséges közhangulat motiválta a mostani „visszatáncolást”. Ő maga leszögezte, hogy meggyőződése szerint a New York-i törvény az állam kényszerítő hatalmát kihasználva abban segédkezik a felekezeteknek, hogy a maguktól esetleg hitoktatásra nem járó diákokat az iskola segítségével „becserkésszék”, holott a vallás gyakorlásának szabad választáson kell alapulnia, amit az államhatalomnak semmilyen módon nem szabad befolyásolnia.

Frankfurter bíró rövid kisebbségi véleményében elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a kényszer meglétét nem lehet teljes biztonsággal kizárni, ehhez a bíróság nem rendelkezik elégséges bizonyítékkal. Ezenfelül számára a fő különbséget az jelenti, hogy a tanulók iskolaidőben, az iskola tudtával és ellenőrzése mellett látogatnak hitoktatást, nem pedig iskola-idő után, a saját szabadidejükben és szabad választásuk alapján. Jackson bíró is a döntés ellen szavazott, és véleményében ugyancsak a kényszer burkolt fennállását boncolgatta, ha az állami iskolák végső soron a vonakodó diákokat ilyen módon „beterelik” a hitoktatásra. Hangsúlyozta, hogy saját gyermekeit szabad akaratából járatta egyházi iskolába, éppen ezért vitatja a többségi vélemény azon állítását, hogy a New York-i program elutasítása csakis valamiféle vallásellenes érzületből fakadhat. „Evangéliumi testvéreim összekeverik a kényszer ellenzését a vallásellenességgel. [...] Azon a napon, amikor ez az ország megszűnik szabadnak lenni a vallástalanság számára, többé már nem szabad a vallás számára sem.”³⁰ Végül némi keserűséggel megállapította, hogy saját prófécijára beigazolódni látszik: „A fal, melyet a Bíróság felállítani kívánt Egyház és Állam között, még görbébb és horpadtabb lett, mint ami-lyenre számítottam.”³¹

Amint az a fenti három eset rövid elemzéséből látható, az „elválasztó fal” fogalma rövid időn belül nemcsak népszerűvé, de meglehetősen ellentmondásossá is vált a LB ítélkezési gyakorlatának jóvoltából. E tanulmány terjedelmi keretei között nincs lehetőségünk megvizsgálni minden egyes döntést, amelyet a LB az ‘államvallási klauzula’ kapcsán hozott, sem pedig sorra venni az „elválasztó fal”-ra hivatkozó összes állásfoglalást. Mark David Hall 2009-es tanulmánya szerint – amely a teljesség igényével tekintette át a LB összes addigi olyan döntését, amelyben az Első Kiegészítés valamelyik vallási klauzulája alapján hoztak ítéletet, miközben történelmi személyiségek nézeteire támaszkodtak az indoklásban – 1940 óta összesen kilencvennégyezer hivatkoztak Jeffersonra az ‘államvallási klauzula’ kapcsán (a ‘vallásszabadsági klauzula’ mindössze 18-szor kapcsolódott Jefferson nevéhez).³² Hall évtizedekre lebontva is elemzi az esetek számát és a hivatkozások gyakoriságát: 1961-ig a LB összesen öt olyan esetben ítélkezett, ahol az ‘államvallási klauzula’ alapján kellett dönten, ám a ‘60-as évektől kezdve évtizedenként legalább 8 ilyen eset került a legfőbb bírói testület

²⁹ *Zorach v. Clauson*, 313.

³⁰ *Zorach v. Clauson*, 324–325.

³¹ *Zorach v. Clauson*, 325.

³² Hall, Mark David: *Jeffersonian Walls and Madisonian Lines: The Supreme Court's Use of History in Religion Clause Cases*. High Court Quarterly Review, vol. 5. (2009) No. 3. 110.

elé, ezen belül a „rekordot” a ‘80-as évek tartja 20 esettel. Jeffersonra azonban a ‘60-as évtizedben hivatkoztak a legtöbbször, 21-szer, bár a későbbiekben is tízévente 9 és 16 közötti említést számolt össze a szerző.³³ Hall külön vizsgálta azt is, hogy az egyes bírók „liberális” avagy „konzervatív” álláspontjaik alátámasztására hívták segítségül az egyes alapító atyák tekintélyét: Jeffersont túlnyomó többségben a „liberális” nézetek hívei citálták, ami a szerző munkadefiníciója szerint voltaképpen a szeparatista megközelítés valamely változatát jelent, azaz liberálisnak azokat az érveléseket tekintette, amelyek az egyházak avagy vallási tevékenységek állami támogatásával szemben foglaltak állást.³⁴

Hall statisztikájából nem derül ki, hogy a Jeffersonra mint történelmi tekintélyre történő hivatkozások során az „elválasztó fal” metaforája is előkerül-e. Az interneten fellelhető jogi adatbázisokban elvégzett szövegszerű keresések alapján azonban úgy tűnik, hogy az 1970-es évektől kezdve a kifejezés egyre ritkábban bukkan fel a LB ítéleteiben, illetve az azokhoz csatolt véleményekben. Ez a fejlemény szoros összefüggésben áll a LB kezdetben túlnyomórészt (bár korántsem következetesen) szeparatista elkötelezettségének fokozatos felpuhulásával: az 1970–1980-as években a bíróság rendszeresen hozott szűk többséggel hol ebbe, hol abba az irányba mutató döntéseket, ami mindinkább megkérdőjelezte az „elválasztó fal” alkotmányjogi szimbolikájának érvényességét. A továbbiakban azt szeretném röviden bemutatni, miként áldozott le Jefferson metaforájának csillaga a LB ítéleteiben.

Az LB szeparatista korszakának két leghíresebb és egyben legnagyobb vihart kavart döntése kétsésgkívül a két egymást követő „iskolai ima”-ügyben született. Az 1962-es *Engel kontra Vitale* ügyben a Bíróság előbb alkotmányellenesnek nyilvánította a New York állam iskoláiban előírt, felekezetiileg semleges, azaz konkrét egyházhoz nem kötődő reggeli imát, majd egy évvel később, az *Abingtoni Iskolakörzet kontra Schempp* ügyben minden állami iskolában megtiltotta a Miatyánk elmondását és a vallásos célzatú Biblia-olvasást is. Az 1962-es ítélet többségi véleményét ugyanaz a Hugo Black bíró fogalmazta, aki az 1947-es *Everton*-ítéletét is, és nem meglepő módon rendkívül hasonló indoklást adott elő: a kötelező ima káros gyakorlatát visszavezette az anglikán egyház hivatalos imakönyvéig, az először 1549-ben törvénybe iktatott, majd később számos alkalommal átalakított *Book of Common Prayer*-ig (A közös ima könyve), majd az észak-amerikai brit gyarmatok privilegizált egyházai elleni harc iskolapéldájaként ismét Jefferson és Madison 1785–1786-os virginiai küzdelmeit idézte fel. Okfejtése végén az Első és a 14. Kiegészítésre hivatkozva ellentmondást nem tűrően jelentette ki, hogy „ennek az országnak egyetlen kormánya, legyen az a szövetségi vagy állami, sem rendelkezik felhatalmazással arra, hogy törvénybe iktasson egy bizonyos imát, amely hivatalos imaként valamely államilag támogatott vallásos tevékenység programjában használandó”.³⁵ Black szerint az „államvallási klauzula” sérelméhez nem szükséges az, hogy közvetlen kormányzati kényszer álljon fenn: bármely vallás jogi eszközökkel való támogatása tilalom alá esik. Nem mulasztotta el becsempészni az általa „divatba hozott” metaforát ebbe a véleményébe is, közvetett idézet formájában: „a kérelmezők úgy érvelnek, hogy az Iskola-tanács [Board of Regents] imájának [New York] Állam általi alkalmazása saját állami iskolarendszerében megsérti az Állam és Egyház közötti alkotmányos elválasztó falat. Egyetértünk ezzel az állítással.”³⁶

³³ Hall: *Jeffersonian Walls and Madisonian Lines*, 110.

³⁴ Hall: *Jeffersonian Walls and Madisonian Lines*, 114–118.

³⁵ *Engel v. Vitale*. 370 U.S. 421, 1962, 430. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/370/421/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

³⁶ *Engel v. Vitale*, 425.

Az 1947-es *Everson*-ítélettel ellentétben azonban Black logikáját két bírótársa is megkérdőjelezte: a *Zorach*-ítélet többségi véleményét jegyző William Douglas, miközben egyetértett magával az ítélettel (vagyis hogy az imádság alkotmányellenes), nem fogadta el annak indoklását: ő a New York-i gyakorlatot alapvetően azzal az indoklással tartotta elvetendőnek, hogy az adófizetők pénzéből támogat egy vallásos tevékenységet, ha az állami kormányzat által előírt imádság állami iskolában zajlik. Megismételte azt az 1952-ben már kifejtett nézetét, hogy ő a kormányzat vallási semlegességét tekintené az ideális pozíciónak. Ugyanakkor rámutatott, hogy maga a szövetségi kormányzat is számos különféle módon „támogatja” a vallást vagy egyes egyházakat, így többek között a fegyveres erők felsőoktatási intézményeiben kötelező a vasárnapi istentisztelet, a Kongresszus mindkét háza főállású káplánt foglalkoztat, a washingtoni állami iskolákban felolvasnak a Bibliából, és a Kongresszus néhány éve Istenre való hivatkozással bővítette az állami iskolákban naponta elmondott zászlóesküüt (*Pledge of Allegiance*). Douglas érvelése voltaképpen nem jut el logikus konklúzióig: miközben meggyőzően demonstrálja, hogy a többségi vélemény látszólagos szigorú szeparatizmus szelektív és ezáltal képmutató, nem szólal fel ellene, nem áll ki határozottan saját elvi álláspontja mellett, inkább csak mintegy mellékesen megállapítja, hogy Black hangzatos retorikája nem áll összhangban az amerikai gyakorlat valóságával.³⁷

Míg azonban ő nem vállalta kételyeinek elszánt képviseletét, Potter Stewart bíró markáns kisebbségi véleményt fogalmazott meg: kereken elutasította Black véleményének mind az érdemi döntését, mind annak indoklását: „Minden tiszteletem mellett úgy gondolom, hogy a Bíróság tévesen alkalmazott egy nagy alkotmányos elvet. Nem látom, hogyan jönne létre egy »hivatalos egyház« abból, ha megengedjük, hogy azok, akik imádkozni akarnak, imádkozzanak. Ellenkezőleg, azt gondolom, hogy ha megtagadjuk azoknak az iskolásoknak a kívánságát, akik csatlakozni szeretnének ennek az imának az elmondásához, azzal megtagadjuk tőlük annak lehetőségét is, hogy osztozzanak Nemzetünk spirituális hagyományában.”³⁸

Stewart nem kímélte Black kedvenc Jefferson-idézetét sem: „Azt gondolom, hogy a Bíróság dolgát ebben az ügyben, ahogy az alkotmányos döntéshozatal egyéb területein sem viszi előre felelős módon az afféle metaforák kritikátlan alkalmazása, mint például az »elválasztó fal«, mely kifejezés sehol sem található az Alkotmányban.”³⁹

Stewart azonban magára maradt álláspontjával, noha – számos korabeli kommentátor tanúsága szerint – az amerikai közvélemény többségének nézeteit ő fogalmazta meg.⁴⁰ Mindazonáltal – bár a közvélemény szekuláris szimpátiájú felében továbbra is nagyon népszerű maradt az „elválasztó fal” metaforája – a LB indoklásaiban lassan hanyatlani kezdett népszerűsége. Amikor 1969-ben Warren Burger vette át a LB vezetését a liberálisként elhíresült Earl Warrentől, feltűnő előszeretettel vonta magához az „államvallási klauzula” megsértése alapján indult perek többségi véleményeinek megírását, és kezdetben úgy tűnt:

³⁷ *Engel v. Vitale*, 437–444.

³⁸ *Engel v. Vitale*, 445.

³⁹ *Engel v. Vitale*, 445–446.

⁴⁰ Philip Kurland egykorú tanulmányának elején bő áttekintést ad a korabeli sajtó és különféle politikusok első reakcióiból, melyek túlnyomórészt elítélték a döntést, nemegyszer igen éles szavakkal. Talán egy déli kongresszusi képviselő megjegyzése árulja el a legtöbbet arról, mekkora ellenszenvvel viseltettek Délben az Earl Warren vezette LB akkori döntései iránt: „Berakták a négereket az iskolákba, és most meg kizavarják onnan Istent.” Kurland, Philip: *The Regents' Prayer Case: „Full of Sound and Fury, Signifying...”* The Supreme Court Review, vol. 1962. 2–3.

egyértelműen az a szándéka, hogy a szigorú szeparatista irányvonallal szemben mérsékelt akkomodacionista⁴¹ irányba terelje az LB ítélethozatali gyakorlatát.⁴²

Az 1971-es *Lemon kontra Kurtzman* eset (amely ugyancsak egyházi iskolák két különböző államban történő közvetett támogatásának alkotmányellenességét vitte a LB elé) többségi döntésének indoklásában Burger főbíró szokatlan nyíltsággal állapította meg, hogy „Az Első Kiegészítés vallási klauzuláinak nyelvezete legjobb esetben is homályos”,⁴³ és erős kritikái éllel jegyezte meg: „Az [egyház és állam közötti] összefonódás elleni bírósági intelmeknek el kell ismerniük, hogy az elválasztó vonal távol áll egy faltól, inkább egy homályos, alig kivehető és változó határ, amely az adott viszony körülményeitől függ.”⁴⁴ Részben az alkotmányjogi *status quo*-val szembeni elégedetlensége sarkallta arra, hogy kísérletet tegyen új, átfogó államvallási precedens megalkotására, ami az eset elnevezése nyomán „Lemon-teszt” néven vált közismertté az alkotmányjogászok körében. Az 1963-as *Schempp*-ügy többségi véleményéből és saját egy évvel korábbi döntéséből⁴⁵ kiindulva az adott jogszabály szekuláris célja és vallási szempontból semleges hatása mellett harmadik szempontként azt a kritériumot is beemelte, miszerint az intézkedés nem eredményezhet túlzott összefonódást a kormányzat és a vallási intézmények között. A Lemon-teszt tehát érzékelhetően ki akarta emelni a „államvallási klauzulá”-val kapcsolatos ügyeket az „elválasztó fal” egyre problémásabbnak érzékelt kontextusából, jól érzékelve, hogy a jeffersoni metafora nemigen alkalmas arra, hogy konkrét és bonyolult esetek elbírálásához megbízható vezérfonalként szolgáljon.

Ám Burger főbíró sem vádolható azzal, hogy dogmatikus következetességgel képviselte volna saját véleményét. 1982-ben egy másik ügy többségi véleményében mintegy mellékesen még azt jegyezte meg, hogy „Jefferson ötlete a »fal«-ról [...] hasznos képi illusztráció volt, amely az elkülönülés fogalmát hangsúlyozta. Némi korlátozott és alkalmi összefonódás az egyház és az államhatalom között elkerülhetetlen egy komplex modern társadalomban, [...] de az elválasztó »fal« fogalma hasznos jelzőtábla.”⁴⁶ Két évvel később, az 1984-es *Lynch kontra Donnelly*-ügyben viszont már ellentmondott saját magának. Az eset új frontot nyitott a szeparatisták és ellenfelek küzdelmében: a per panaszosai egy Rhode Island állambeli kisváros karácsonyi dekorációját kifogásolták azért, mert az többek között egy betlehemi jászolt is tartalmazott. A keresetet a LB szűk többséggel elutasította. A többségi véleményt jegyző Burger – képletesen szólva – elhátrált Jefferson falától: „A Bíróság időnként úgy írta le a vallási klauzulákat, mint amelyek »falat« emelnek egyház és állam közé [...] Az elválasztó »fal« fogalma hasznos szókép, amely valószínűleg Thomas Jefferson nézeteiből ered. [...]

⁴¹ ‘Accommodationist’: magyarra nehezen lefordítható kifejezés, amit a szeparatista állásponttal ellentétes alkotmányjogi felfogásra alkalmaznak az USA-ban. Képviselői az egyház és az állam együttműködését bizonyos feltételek mellett elfogadhatónak és az Első Kiegészítés előírásainak megfelelőnek tekintik.

⁴² Részletesen lásd: Kobylka, Joseph F.: *Leadership on the Supreme Court of the United States: Chief Justice Burger and the Establishment Clause*. The Western Political Quarterly, vol. 42. (1989) No. 4. 545–568).

⁴³ *Lemon v. Kurtzman*. 403 U.S. 602, 1971, 612. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/403/602/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

⁴⁴ *Lemon v. Kurtzman*, 614.

⁴⁵ *Walz v. Tax Commission of New York*. 397 U.S. 664, 1970. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/397/664/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

⁴⁶ *Larkin v. Grendel's Den, Inc.* 459 U.S. 116, 1982, 122–23. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/459/116/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

Ám maga a metafora nem teljesen pontosan írja le egyház és állam ténylegesen fennálló viszonyának gyakorlati vonatkozásait.”⁴⁷

Burger óvatos elhatárolódása után egy évvel a LB konzervatív és liberális (avagy akkomodacionista és szeparatista) szárnya ismét szembekerült egymással egy másik megosztó ügyben: az 1985-ös *Wallace kontra Jaffree*-esetben azt kellett megítélniük, hogy az alabamai törvényhozás által az állami iskolák számára reggelente előírt „egyperces csönd” sérti-e az „államvallási klauzulát”. Ezúttal a többség az *Engel*- és *Schempp*-ítéletek által lefektetett precedens következetes alkalmazása mellett foglalt állást, és az „egyperces csönd”-et is alkotmányellenesnek nyilvánította, elsősorban arra hivatkozva, hogy az alabamai törvényhozás világosan kimondta a rendelkezés vallásos célját (lehetőséget adni a tanulóknak a csendes imádkozásra), amivel megszegték a Lemon-teszt szekuláris törvényhozói szándékra vonatkozó kritériumát.

Burger főbíró – aki az alabamai jogszabály alkotmányossága mellett foglalt állást – ezúttal kisebbségben maradt, ám a legélesebb bírálatot nem ő, hanem a bíróság akkori legkonzervatívabb tagja (aki aztán egy évvel később Burgert váltotta a főbírói székben), William Rehnquist fogalmazta meg, aki kisebbségi véleményében frontális támadást indított a „elválasztó fal” fogalma mint alkotmányos elv ellen. Rehnquist ellentmondást nem tűrő megfogalmazása szerint „Lehetetlenség ép alkotmányos doktrínát építeni az alkotmánytörténet téves értelmezésére, de sajnálatos módon az államvallási klauzulát csaknem negyven éve kifejezetten nyomasztja Jefferson félrevezető metaforája. Thomas Jefferson természetesen Franciaországban volt, amikor a Bill of Rights néven ismert alkotmánykiegészítéseket elfogadta a Kongresszus, és ratifikálták az államok. A Danbury baptista szövetséghez írott levele egy rövid, udvarias üzenet, ami tizennégy évvel azután íródott, hogy a Kongresszus elfogadta a kiegészítéseket. Bármely elfogulatlan megfigyelő kevésbé ideális forrásnak tartaná a korabeli történelem avagy az Első Kiegészítés vallási klauzuláinak jelentéséhez.”⁴⁸

Rehnquist amellet érvelt, hogy James Madison, az alkotmány és a *Bill of Rights* fő tervezője sokkal alkalmasabb forrás lenne ahhoz, hogy az alapító atyák államról és egyházzal való viszonyát rekonstruáljuk, és véleményében kísérletet is tett arra, hogy összegezze az első Kongresszusban az Első Kiegészítés vallási klauzulái körül lezajlott vitát. A korai források részletes áttekintése után a következő konklúzióra jutott: „Az államvallási klauzula nem követelt kormányzati semlegességet vallás és vallástalanság között, és nem tiltotta el a szövetségi kormányzatot attól, hogy diszkriminációmentesen segítséget nyújtson a vallásnak. Egyszerűen nincs történelmi alapja annak az állításnak, hogy az alapítók »elválasztó falat« akartak építeni, mint ahogy az *Everson*-döntésben precedensként megjelent. [...] Az »állam és egyház közti elválasztó fal« metaforája rossz történelmen alapul, és haszontalannak bizonyult az ítékezés vezérelveként is. Őszintén és egyértelműen szakítani kell vele.”⁴⁹

Habár Rehnquist kisebbségből, azaz voltaképpen az adott ügy szempontjából a vesztes pozíciójából fejtette ki álláspontját, megsemmisítő erejű kritikáját a LB szeparatista szárnya feltűnő hallgatással fogadta: senki nem vette fel a kesztyűt, hogy Jefferson „elválasztó falát” megvédje. A kortársak közül is többen érzékelték, hogy Jefferson vesztesre áll: a neves alkotmányjogász, William Van Alstyne már egy évvel korábban, a *Lynch*-ítélet nyomán úgy fogalmazott: „Egy alkotmányos neologizmus nyilvánvalóan kiszorított egy tőle igen eltérő

⁴⁷ *Lynch v. Donnelly*. 465 U.S. 668, 1984, 673. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/465/668/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

⁴⁸ *Wallace v. Jaffree* 472 U.S. 38, 1985, 92. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/472/38/case.html> (letöltés: 2018. április 28.)

⁴⁹ *Wallace v. Jaffree*, 106–107.

szóképet, mégpedig az egyház és állam közti »elválasztó fal«-at, melyet valaha Thomas Jefferson használt az Első Kiegészítés ratifikálásának megörökítésére. [...] E neologizmus szerint nem segít, ha az Első Kiegészítést úgy fogjuk fel, mint ami falat húzott a vallási tevékenységek és a kormányzat tevékenységei közé, mert nem falak, hanem hidak azok, amelyek az Első Kiegészítésből következnek. [...] Így tehát a szimbiózis, nem az elválasztás az, amit az Első Kiegészítés lehetséges értelmezése megenged.”⁵⁰

Noha a szeparatista, illetve akkomodacionista nézetek azóta is rendre összezsapnának, valahányszor az „államvallási klauzula” alapján indított alkotmányossági jogvita kerül a LB elé, Jefferson metaforája az utóbbi három évtizedben csendben kikopott a legfőbb bírói testület érveléséből. Valószínűleg jobb is így: a jeles szerző nagy valószínűséggel álmában sem gondolta, hogy egy alkalmi levelében papírra vetett szóképe másfél évszázaddal később alkotmányos elv rangjára emelkedik, amely körül több évtizeden át szenvedélyes jogviták dúlnak majd. A vitázó felek közötti igazságtétel szándéka nélkül az eset legfőbb tanulsága úgy foglалható össze: egy jogi normaszöveg értelmezését végső soron nem lehet kizárólag az alapján elvégezni, hogy történelmi eszközökkel megkísérlik rekonstruálni a szöveg szerzőinek és jóváhagyóinak egykorú nézeteit. A rendelkezésre álló források szükségszerűen hiányosak és ellentmondásosak, egy testület (jelen esetben az 1788-as Kongresszus) különböző tagjai nyilvánvalóan nem foglaltak el azonos álláspontot az érintett kérdésekben, és legfőképpen: még ha lehetséges lenne az Alapító Atyák szándékát teljes bizonyossággal megállapítani, akkor sem perdöntő kérdés, mit gondoltak a kormányzat és az egyházak viszonyáról két évszázada halott elődök, miközben az Egyesült Államok társadalma, kultúrája, élet- és gondolkodásmódja gyökeresen megváltozott az eltelt idő alatt. Ahogy a történész Edward Kelly bölcsen megjegyezte: az Egyesült Államok 18. századi alapítói „saját koruk problémáival voltak elfoglalva, és nem a miénkével, éppen ezért amatőr történelmi balfogás azt feltételezni, hogy egy megvilágító erejű rekonstrukció lehetséges. Gyakorlatiasan fogalmazva, az Alkotmány vallási klauzulái napjainkban nem értelmezhetők eredeti jelentésük alapján.”⁵¹

KÁROLY PINTÉR

Jefferson's Wall: The Power of Metaphor in Church and State Debates in the 20th Century US

The American constitutional model of church-state separation is customarily characterized by a quote originating from Thomas Jefferson, who wrote approvingly about a “wall of separation” between government and the churches set up by the First Amendment of the Constitution in a 1802 letter. The metaphor was taken up by the US Supreme Court in a formative 1947 ruling, and it soon acquired the authority of a quasi-constitutional principle, especially in the arguments of the advocates of separationism. Its critics – both on and outside the Court – argued, on the other hand, that the widely used image of the wall is misleading as it mischaracterizes the actual requirements of the First Amendment and suggests a degree of isolation between political power and religion that is impossible or at least impractical to carry out in practice. This essay examines the history of how the “wall of separation”

⁵⁰ Van Alstyne, William: *Trends in the Supreme Court: Mr. Jefferson's Crumbling Wall*. Duke Law Journal, vol. 1984. No. 4. 771.

⁵¹ Kelly: *Clio and the Court*, 141.

metaphor found its way to Supreme Court decisions about Establishment Clause cases and, after a period of almost ubiquitous use, went into a gradual decline during the 1970s and 1980s as the majority of the Court began to drift toward a more accommodationist interpretation of the Establishment Clause. The investigation involves detailed textual analysis of selected Supreme Court decisions as well as minority opinions of individual justices.